

TRADIČNÍ ÚPRAVA VLASŮ SVOBODNÝCH DÍVEK A V DANÝCH ŽEN NA SLOVÁCKU

Ludmila Tarcalová, Uherské Hradiště

Pro lidový oděv není významná jen jeho sestava, ale i doplňující součásti, jako je obuv či pokrytí hlavy. Vlasy a jejich úpravu sledujeme od druhé poloviny 19. až do poloviny 20. století s přihlédnutím k současným tradičním jevům na Slovácku. V tomto segmentu módy se snažíme co nejširěji postihnout funkci účesů a úpravy vlasů v městském i venkovském prostředí, pokud se její doklady dochovaly. Cennými prameny se staly ikonografické doklady z poloviny 19. století, písemné prameny a literatura, důležité bylo využití poznatků z terénu.

Účesy a úprava hlavy tvoří důležitou funkci v dějinách odívání, dodnes je výrazným a viditelným znakem v životě člověka, zajímavým a významným kulturním fenoménem. Především úbor hlavy vypovídá o věku či stavu každého jedince, o respektování či narušování uznávaných norem. V tradiční lidové kultuře se vlasy stávaly i předmětem řady rituálních úkonů.

Už u starých Slovanů bylo všeobecným rozšířeným pravidlem, že žena chodila s pokrytou hlavou. Vdaná žena se nesměla „s holou hlavou ani ukázati, ať již z vnitřních příčin, magických důvodů, podle kterých by vdaná žena prostovlasá působila škodlivě na okolí anebo sama se vydávala v nebezpečství zlých mocí, či dnes jen pro starý obyčej, který rozlišuje tak viditelným, čestným odznakem ženu vdanou od svobodné. Dosvědčen je pro slovanský starověk a ve středověku platil jako zákon.“¹ Do 15. století se přenesly všechny způsoby zavítí a čepení ze 14. století, které se nazývalo *rouška, závoj, šlojíř, feflík*.²

Přibližně od 15. století si venkovská děvčata začala zaplétat copy – *lelíky, pletence, ruličky*, konce stahovala stužkou, ve svátek hedvábnou, popř. si copy omotala. Vlasy spletené do jednoho nebo dvou copů se staly typickým účesem svobodných děvčat.³

Ještě v 16. století se nadále úprava hlavy podřizovala věku dívky. Děvče mělo hlavu odkrytou, vlasy byly její chloubou, znamením nevinnosti. Vlasy mívaly spletené ve *vrkoče* čili copy, což bylo předností svobodných děvčat. Vrkoče byly spletené nejen z vlasů, ale i z různých hedvábných látek, taftu, aksamitu, venkovské dívky províjely vlasy barevnými stuhami.

V polovině 19. století se již splétaly nejčastěji ze tří pramenů na konci svázané tkaničkou nebo stuhou. Ve středu hlavy od čela po temeno se dělily vlasy na dvě strany a tvořily *pútec*. Některá měla hedvábnem nebo sametem pokrytý celý cop, což vypadalo, jako by byl v pouzdře. Ve svátek a při obřadních příležitostech zvýrazňoval dívčí účes věneček, který byl charakteristický pro jednotlivé regiony; v létě z rostlých květů, v zimě z umělých. Vínek patřil k staršímu typu úpravy hlavy a symbolizoval svobodný stav. Stal se součástí obřadního úvazu a pentlení nevěst.⁴

Úprava hlavy ženy úzce souvisela s jejím věkem, s jejím sociálním i stavovským zařazením – svobodná, vdaná, svobodná matka. Obecně platilo, že účes a pokrývka hlavy v době poloviny 19. století charakterizovala lidskou bytost. Rozdíl mezi účesem vdané ženy a svobodného děvčete byl odlišný v úpravě i formě, stejně jako v odlišném způsobu pokrytí hlavy či vlasů. Tento rozdíl se udržoval po staletí, od konce 19. století se tyto odlišnosti postupně stíraly, až časem začaly mizet. Na Slovácku přetrvával až do poloviny 20. století.

Praktiky a hygiena v úpravě vlasů

Vlasy jsou symbolem ženské krásy a ženský účes je jedním z nejdůležitějších prvků, kterým prezentuje sebe ve svém okolí. Ženy odedávna pečovaly o svůj vzhled. Úpravě i hygieně vlasů věnovaly svůj čas. Kromě samotného účesu ženy a dívky dodržovaly i jakousi hygienu vlasů. Vlasy ženy umývaly, *zmývaly* jednou za měsíc, někdy za delší dobu měkkou dešťovou vodou, *mýdlem s jelenem* koupěným v obchodě. Především na mytí vlasů vyhledávaly dešťovou vodu, tedy vodu měkkou, a na tu i čekaly a mytí vlasů oddalovaly, pokud nebyla. Umývání vlasů bylo velice individuální, pravidelně jen na svátky a jiné významné události a při větším znečištění. Hlavu si naši předkové myli o moc méně, mnohdy jen několikrát do roka. Nejvíce byli nuceni si vlasy umýt o žních, kdy se potili, a když se mlátilo obilí, protože se hodně prášilo. Obvyklé bylo mytí i před velkými církevními a světskými svátky. Dbalá žena si myla hlavu po třech týdnech, protože se věřilo, že se vlasy při častějším mytí moc rychle mastí. Splachovaly se vodou s přidáním octa, aby se leskly a nebyly matné, žlutku nebo mateřidoušky – *mateřičky*. Pro poslední opláchnutí se používal i odvar z kopřiv pro růst a posílení vlasů a některé další dostupné byliny – odvaru heřmánku či ořechového listí. Pro zpevnění a zdraví vlasů se někdy nanášely na umyté vlasy žlutky slepičích vajíček, které se nechaly několik desítek minut působit na vlasy a pokožku. Pak se zaschlý žlutek vymýval čistou vlažnou vodou. Mytí se provádělo obvykle na dvoře u studny, v zimě v síni s pomocí dřevěné díže, konvice anebo lavoru. Umyté se mastily olejem nebo sádlem, aby se leskly a dobře česaly. Zbarvení vlasů bylo dáno hlavně geneticky, barvu vlasů si ženy v tomto období neměnily. Ženy nenavštěvovaly kadeřníci. Vlasy si zkracovaly stříháním nůžkami samy nebo vzájemnou výpomocí.

Jen málokdy se stávalo, že žena o svůj cop přišla. Nejen na Slovácku obcházeli různí podomní obchodníci, kteří kupovali po vesnicích vlasy. K těmto ještě před první světovou válkou patřivali vlásenkáři. Byli postrachem svobodných děvčat a žen z chudých rodin. Mnohé se před nimi schovávaly, poněvadž tito vlásenkáři vedli evidenci o kvalitních vlasech. Bohatě krásné copy používali k výrobě přičesků a paruk. Mnohé vdané ženy, které špatná sociální situace přiměla k prodeji vlastních vlasů, tuto skutečnost často prožívaly velmi bolestně. S pocitem hanby si daly ustříhnout vlasy, neboť vlásenkáři dobře platili.⁵

Po druhé světové válce se starší ženy oblékané v kroji česaly stejně jako na počátku století na hladko dozadu se spletenými vlasy do copu a otočenými do drdůlku v týlu. Mladší selské ženy nosily vlasy stáhnuté do gumičky, zkroucené do drdůlku, ostatní ženy chodily s kratšími vlasy. Nový způsob očisty a úpravy vlasů, ondulace a barvení od kadeřníka se objevovalo u selských žen až v období šedesátých let 20. století. I poslední selské ženy oblékající ještě na neděli či všední den kroj používají málo sponek, jen některé krátké hřebínky.

Úprava hlavy

a) svobodných děvčat

Účes a pokrývka hlavy vždy hrály významnou kulturní a společenskou úlohu. Určitý způsob úpravy vlasů do jistého tvaru byl ovlivněn nejen módou, kulturním prostředím, okolní společností. Oblečení, celková úprava vlasů, tedy i účes, byly nedílnou součástí historických etap. Soubor oděvních součástí a způsob oblékání se měnil s fyzickým vývojem; stejně tak se měnil i způsob úpravy vlasů. Variant v úpravě hlavy dětí bylo od poloviny 19. století několik. Malým děvčátkům se v minulosti začaly stříhat vlasy, až dovršily tři let. Souviselo



Děvčátko se dvěma copy. Pozlovice 2016.



Účes děvčátka na jeden cop. Pozlovice 2016.

to s pověrou, že dítěti, kterému brzy ostríhají vlasy, bude hloupé nebo nemocné. „*Na vzrůst vlasů měla vliv cibule, myrta, dubový list, víno, vařené jedlové šišky.*“⁶ Účes děvčátek se přizpůsoboval dorůstání vlasů a postupně se stával přechodem k účesu dívek. Vlasy se sčesaly na dvě strany tak, aby uprostřed vznikla *cestička, pěšinka* či *pútec*. Splétaly se do dvou copů, větší školačky obvykle měly jen jeden cop. Vždy byly ukončené mašličkou.

Svobodná děvčata měla hlavu nepokrytou, copy volně spuštěné a na konci s pentlí. Na temeni byly vlasy hladce sčesány anebo rozděleny uprostřed pěšinkou. Rozdíl v účesu pro různé příležitosti nebyl ve způsobu učesání, ale ve výzdobě. Na neděli si vplétala děvčata širší pentli, ke slavnostním a obřadním příležitostem si zdobila hlavu, jak bylo v jednotlivých lokalitách a obdobích zvykem. Jen při práci stáčela si vlasy v týlu nebo okolo hlavy, aby jí nepřekážely.

Děvčata si svých dlouhých vlasů velmi vážila. „*Dlouhé vlasy byly chloubou dívků, a která neměla takových, nastavovala často vlasy cizími, i koňskou hřívou.*“⁷ Dívky s krátkými vlasy byly pokládány za nešťastné, a proto sháněly všemožné prostředky, které by urychlovaly růst vlasů. K nárůstu vlasů praktikovaly časté vybihání na májový déšť nebo si máčely hlavu vodou nabíranou proti proudu toku při svitu měsíce; také natíraly vlasy odvarem z opichu (libečku lékařského) nebo z lopuchového kořene. Některé si připravovaly pomádu z topolových pupenů a hovězího morku. Způsobů úpravy vlasů svobodných děvčat nebylo mnoho a v lidovém prostředí podléhal účes jen pozvolna změnám a módním vlivům.

Vlasy spletené do dvou copů nebo po dospění v ženu do jednoho copu se staly typickým účesem svobodných děvčat. Tradiční účesy dnes zachovávají folklorní soubory na celém Slovácku, mnohdy s novými trendy tzv. *francouzských* copů. Mnoho z nich se v současnosti nevhodně inspiruje účesem slovenských děvčat, kdy vlasy sčesávají na temeni do ohonu a odsud vlasy splétají do copu a uvazují širší stuhu.

b) vdaných žen a svobodných matek

Upravená hlava ženy je charakteristickým znakem jejího stavu či lokality, je jedním z hlavních ukazatelů při studiu lidového oděvu. Dobových dokladů o úpravě vlasů pod pokrývkou hlavy je málo. Ženská úprava hlavy se projevovala malým počtem účesu vlasů, ale s dosti velkou variabilitou v pokrývkách hlavy. Ty, stejně jako účes, zvýrazňovaly rozdíl mezi svobodným děvčetem a vdanou ženou. Proměna sociálního statusu děvčete na vdanou ženu byla v rámci svatby potvrzená samostatným obřadem čepení, kterého základem byla celková změna v účesu a pokrytí hlavy. Pokrývka vdaných žen zůstala důležitou složkou ženského oděvu po staletí.

Vlasy vdaných a starších žen, také nepoctivých dívek, byly vždy zakryté; podobně nesměly chodit prostovlasé. Ženský účes zůstal po dlouhou dobu nezměněný. Vdané ženy si dlouhé, dozadu sčesané či *cestičkou* rozdělené vlasy zaplétaly do jednoho či dvou copů, ovíjely je kolem hlavy nebo v týle a upevnily šňůrkami. Účes byl velmi pevný, když vydržel celý den. Staré ženy si obvykle vlasy nezaplétaly, pouze omotávaly tkanicí či šňůrkou. Svých dlouhých vlasů se nevzdaly do konce života. Ženy si vlasy trpělivě denně večer rozplétaly, rozčesávaly a ráno pečlivě splétaly. Účes vdané ženy na všední den a svátek byl stejný.

Nové způsoby úpravy hlavy se začaly objevovat od 19. století. S rozšiřující se oblibou velkých tištěných šátků v 19. století si s nimi pokrývaly hlavy i dívky, a tak docházelo ke stírání rozdílu mezi svobodnou a vdanou ženou. Ve 20. století se především u mladé generace začaly nakrátko stříhat vlasy v souvislosti s odkládáním kroje.⁸



Žena s účesem na všední den pod čepce. Ostrožská Lhota 2016.

Účes bez čepce pro starší ženu. Rohatec 2016.

Cop – základ tradiční úpravy hlavy

Základem ženských vlasů bylo splétání do copů. Vlasy spletené do jediného dlouhého copu ozdobeného na konci pentlí splývající volně na záda tvořily ještě v polovině 19. století základ svátečního i obřadního účesu dospělých dívek. K nejstaršímu typu účesu patřily copy omotané stuhou jako v pouzdře, jež tvořily dva nebo jeden *vrkoč* – cop. Pokud byly dva, uvazovaly se po stranách hlavy na temeni a na něj se vážala šatka. Když se nedával čepce pod šatku, pak cop visel s konci šatky na zádech. Na tuto tradici navazovaly i některé typy úvazů tureckých šátků vázané na Slovácku *na ocas* nebo *na polku*, jejichž zadní cíp byl obtočen kolem splývajícího copu. Vlasy spletené v jediný cop jsou v některých regionech v omezené míře doloženy na konci 19. století také jako pracovní účes dívek, většinou ovšem převažuje mnohem praktičtější zapletení vlasů do dvou copů, které jsou obtočeny kolem hlavy, kde vytvářely výraznou obrubu, *ohrádku*, nebo drdol. Tímto způsobem si vlasy upravovaly i vdané ženy a účes se používal také jako podklad pro většinu úvazů *tureckých šátků*. Staré ženy s řídkými vlasy si většinou již jen splétaly nevelký uzel v týle hlavy, případně nechávaly mnohdy už zcela tenký cop spuštěný na zádech.

Vlasy se splétaly ve dva copy především pod čepce a jejich ovíjení kolem hlavy či položené po stranách hlavy známe z více podregionů. Na luhačovickém Zálesí se svazovaly na temeni hlavy a překryly síťovaným čepcem, čímž se vytvaroval úvaz tureckého šátku svobodných i vdaných. Z této oblasti známe pletení copánků i ze tří, čtyř i z pěti pramének. Ještě v první třetině 20. století si na taneční zábavu svobodné děvče zaplétalo

vlasy *ve tré*. Upletly se tři copy, dva se stužkou, jeden bez stužky. Všechny tři copy se spletly dohromady.

I pro malá děvčátka byly vlasy ozdobou. Obvykle měla upletené dva copy a někdy se po obou stranách nad ušima krátké vlasy postupným přibíráním spletly do *bočníčků*, *zahrádky* a následně do dvou copů, některé se nosily s propletenými tkaničkami, stužkami, mašličkami také spuštěné na zádech. Většinou městská děvčátka již v období poloviny 20. století nosila dva copy svázané do obloučku, *kolébky*, s malými mašličkami za ušima. Postupně se zánikem oblékání do kroje zaničl i tradiční dětský účes.

Zaplétání vlasů do více copů a z nich vytvořený drdol tvořily základ pro umístění pentlení, čepení či věnce. Na Uhersko-ostrozsku pozůstával účes nevěst z mnoha pletenců sešitých tak, že cop vypadal potom široký a byl uprostřed hlavy upevněn velkým ozdobeným hřebenem.

Na Podluží se upravují vlasy z více pramenů nad čelem a v týle pod tvrdý čepec, *rožky* nebo *kokeš*. S malými odchylkami v oblasti západního či charvátského Podluží a jižního Podluží se nad čelem uplete *zahrádka* se zoubky nad čelem nebo s výraznou obrubou z *canglíčků* a *háďátek*. Vlasy v týle jsou spleteny ve dva copy a ovinuty kolem hlavy. Pro pracnost účesu se dnes nad čelo přivazuje spletené umělé vlasy učesané *na zahrádku*.

Zvláštní způsob splétání vlasů pod věneček bychom mohli najít v Dolních Bojanovicích. Jde-li děvče *ve věnci*, má zvlášť upravené vlasy ve formě tzv. *koše*. Vlasy jsou spleteny v ploché copy z osmi i více pramenů, tvořících zavité klubko, které je sepnuto navzájem sponkami do účesu zvaný *koš*. Název účesu je odvozen od tvaru, který opravdu připomíná koš obrácený dnem vzhůru.

Různé vlasové podložky vkládané do vlasů nebo potřebné k nadplétání, aby se dosáhlo potřebného objemu účesu, nebyly jen záležitostí módy. Vlasekářskými výrobky si vylepšovaly účesy i venkovské dívky a ženy. Ta, která měla méně vlasů anebo zničených stálým nošením pokrývky hlavy, si vypomáhala příčesky. Nadplétání copů koňskými žíněmi, koudelí, přírodními vlasy či syntetickými výrobky bylo běžné již ve venkovském prostředí 19. století. Hlavně děvčata na Slovácku nadplétala copy, aby jim byly vidět ze šátků, ženy vkládaly příčesky na hlavu tam, kde je měl ztvarovat účes nebo úvaz. V současnosti k nejpoužívanějším příčeskům patří *zahrádka* na Podluží – z umělých vlasů se nosí k čepci a připevňuje nad čelo. Často si připlétají copy děvčata ve folklorních souborech.



Úprava hlavy děvčátka pod pentlení. Buchovice 2013.



Účes pro vdanou pod úvaz na záušnice. Pozlovice 2016.

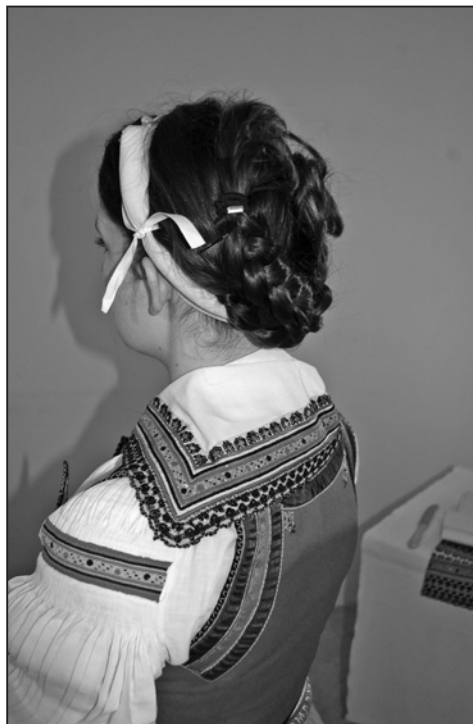
Účes s podložkou tvarující textilní pokrývku hlavy

Nejen vlasy, někdy s pomocí příčesků z vlny, konopí, koňských žíní, koudele, ale především podložky a obalenky (jednoduché plátěné čepce s vloženou či všitou podložkou), tvořily účes a následně i pokrývku hlavy. Jejich úkolem bylo jednak napomáhat k upevnění vlasů, které se kolem nich omotávaly anebo vkládaly pod ně, jednak sloužily jako opora pro čepce a pro úvaz šatky či šátku. Podložky dodávaly měkkému plátěnému nebo pletenému čepci pevný tvar a zabraňovaly, aby se zároveň z kulaté hlavy nesmekl. Podložky tedy zároveň podmiňovaly i účes vlasů. Samy budou asi dědictvím starších praktik, kterými v období renesance ženy dovedly vytvářet přímo bizarní tvary účesů, čepců i zavítek; ve svém tvaru i provedení jsou ovšem produktem novým, přizpůsobeným nové době.⁹

V oblastech, kde se nosily podložky k vytvarování měkkých čepců, měly různý tvar a byly z různého materiálu. Pod měkké čepce se používaly podložky z plátna, konopí, ze slámy, ze dřeva nebo i z drátu, tvarů okrouhlých, hranatých i rohatých, které byly nazývány *obalenky*, *nátěsty*, *kontula*, *jelito*, *chontula* apod.

Hlavně nepraktičnost splétání vlasů, mnohdy i již krátké vlasy způsobily potřebu využívat podložku, která se kladla na vlasy nebo splétala s vlasy. Vždy bylo potřeba přidržovat vlasy a tvořit oporu pro úvaz či čepce.

I na Horňácku se hlavně pro nepraktičnost upustilo od zaplétání copů po stranách hlavy a místo nich se používaly podložky zhotovené z plátna v podobě dvou válečků, které tvořily úvaz *do dvou rožků* k temeni. Z vlasů spletených do copů se vytvořil v týlu košíček a podložka se upevnila na spáncích hlavy a připevnila k hlavě tkaničkami přišitými po obou stranách podložky. Na takto učesané vlasy se upevnil čepce s vyšivaným dýnkem a šátkou,



Účes s podložkou po stranách hlavy. Velká nad Veličkou 2015.



Kovová čtverhranná podložka na temeni základ úvazu. Kunovice 2016.

svobodná nosila úvaz bez čepce. Podobná je na Hornácku úprava hlavy s podložkou, *pentlíkem*, v týle. Po ovázání dvou copů se vložila do týlu čtverhranná podložka. Oba ovázané copy se položily děvčeti po bocích okolo hlavy, který ztvaroval účes pod šátkou a dýnko čepce nahradila podložka – *pentlík*. Ve Starém Hrozenkově se způsob úpravy hlavy podobal úpravě hornácké. Oválná kovová podložka, *kontula*, obalená tkaničkou se připevnila k hlavě. Po stranách se ovinula buď samotnými vlasy, nebo spletenými copy. Držela při spáncích a tvarovala úvaz oválně do výšky hlavy.

K typově podobným patřily podložky, které se splétaly k vlasům. V Kunovicích se vdaným ženám váže šátek *na rožky*, kde se drátěná podložka vkládala na temeno a připevňovala vpletenými vlasy. Vlasy, když se otáčely kolem ní, přitáhly je pevně k hlavě a přidržely v patřičné poloze. „*Obyvatelstvo městské i jiných sousedních krajů slováckých s jakýmsi pohrdáním vždy o těchto „rožkách“ mluví.*“¹⁰

K těm starším úpravám hlavy patří i ty, při kterých vlasy leží pod podložkou nebo volně jen přes ni a připevňuje je teprve čepce či šátek. Upevní se k hlavě pomocí tkaniček, nesplétají se s vlasy, a přitom velmi výrazně ztvarují úvaz. Hadrový dvojitý váleček, *chontula*, je známý z Březové, v Drslavicích a Újezdci jen jeden váleček, *jelito či nátěsta*, se jen připevní na vlasy a úvaz formuje v týlu.

Účes s obalenkou a čepcem tvarující pokrývku hlavy

Za obalenky pokládáme malé plátěné čepčky, které jsou ukončené pevnou, různě tvarovanou podložkou. Patří k nejmladším typům podložek u vdaných žen. Vlasy jsou sčesány buď do drdolu, do copu, do ohonu, nebo se obtáčí okolo hlavy. Přejít od *podložek* k *obálenkám* je dobře patrný na příkladu Boršic u Blatnice. Obalenkou je čepček ukončený kulatým dřevěným rámečkem v týlu hlavy. Konce obalenky se na každé straně spletou v cop a oba copy se omotají s propletenými stužkami v týlu ve větší věneček. Plátěný čepček pak pokryje celou hlavu. Podobně ve Vlčnově je s čepčkem sešitá tvrdá oválná podložka, která tvaruje šátek v týlu. V Dolním Němčí a v Nivnici se dá na hlavu obalenka, která má pevnou kostru v podobě jednoho rožku – kopýtko, jež je součástí malého plátěného čepčku, který se položí na hlavu a uváže k ní.

Kulatá kovová obalenka s čepčkem, *lébkou*, se váže v Petrově a ve Strážnici nejen pod úvaz, ale i svatební čepce. V Rohatci se spletou vlasy do dvou copů a sváží po stranách. Na ně se přiloží kovový kruh obalený tkaničkou a pak se uvazuje plátěný čepček, *drnda*. Na stejné upravené vlasy se nasazují zdobné čepce, které se nosí buď samostatně, anebo se na ně uvazují šátky. Čepce takto pomáhají zformovat úvazy různých druhů šátků na Kyjovsku (Vacenovice, Vlkoš, Vracov) a hanáckém Slovácku (Kobylí, Krumvíř).¹¹

Slovácko

Oblast Slovácko je nestejnorodý národopisný region pokrývající podstatnou část jihovýchodní Moravy. Přírozenou osu Slovácka tvoří řeka Morava. Na severu je ohraničeno Napajedelskou branou, na východě česko-slovenské hranice kopíruje hřbet horského masivu Bílých Karpat a dolní tok řeky Moravy, na jihu rakouskou hranicí a na západě siluetou Chřibů a Ždánickým lesem. Slovácko tvoří stávající národopisné oblasti: luhačovické Zálesí, Uherskobrodsko a moravsko-slovenské pomezí, uherskohradištské Dolňácko, uherskoostrožské a veselské Dolňácko, Hornácko, strážnické Dolňácko, kyjovské Dolňácko, hanácké Slovácko a Podluží.

Luhačovické Zálesí

Luhačovické Zálesí je etnografický sub-region ležící na hranicích Valašska, Slovácka a Hané; je typickou přechodovou oblastí, ve které se střetávaly prvky lidové kultury horského typu (Valašsko) s vlivy nížinných oblastí Slovácka a Hané; proto se zde objevuje i hodně společných prvků v úpravě hlavy.

Jakmile malým děvčátkům narostly vlasy, splétaly se jako u větších dívek do jednoho copu – *leliku*, rozdělené vpředu pěšinkou – *pútcem*. V první polovině 20. století děvčata nosila hladce učesané vlasy, rozdělené vpředu *pútcem* čili *uličkou*, která se větěnem, později šidlem, vyměřovala. Mělo-li děvče *pútec* křivý, smáli se jí: *máš pútec jak g Řetěchovu chodník*; ten byl serpentýnový. Vzadu se splétaly vlasy v *lelik*, v Dolní Lhotě a Slopném *jelik*, z pěti pramének. V neděli mívaly někdy copy dva, ale k muzice vždy jen jeden, na konci s kytkou pozůstávající ze dvou až čtyř širších stuh, které někdy dosahovaly délky sukně.

Ještě v první třetině 20. století si na taneční zábavu svobodné děvče zaplétalo vlasy *ve tré*. Upletly se tři copy, dva se stužkou, jeden bez stužky; pokud nebyly dlouhé vlasy, do vlasů se hned u hlavy splétaly koňské žíně. Všechny tři copy se spletly dohromady a ze stužek, které byly dlouhé, se utvořila kytička a zbytek stužek visel na zádech.

Vdané ženy se česaly stále stejně, jak ke všednímu, tak ke svátečnímu kroji. Vlasy si rozdělily na pěšinku – *pútec* a po stranách si zapletly dva copy, do kterých vpletly tkaniče. K upevnění účesu sloužily jen tkanice a k česání postačil pak dřevěný či jiný hřebínek. Vlasy si mastily a natíraly pryskyřicí ze stromů již *od mlada*, aby se jim vlasy leskly a držely uhlazený účes – *glejové púte*. Pod čepce si vdané ženy česaly dva copy, které po stranách hlavy svázaly na temeni, na který navazovaly šátek. Žena, jež neměla dost vlasů, dávala si pod čepce podložku ve tvaru podkovy nazývanou *obálenka* či *obálenicou* upletenou ze slámy a potaženou látkou. Podložka se nosila pod starý typ plátěného čepce, který měl čtvercové *dénko*. Svobodná děvčata obálenku nepoužívala.

„Družičky dříve nosily podobné pentlení jako nevěsta, tedy vlasy nebyly téměř vidět a drdol jim pentlení podpíral. Družice se splétaly „ve tré“ tři copánky po každé straně, sešily je dohromady a vzadu uměle stočily, jak která nejlépe dovedla, do ležaté osmičky, elipsy neb kruhu a tomu se říkalo drnda i drdol.“¹²



Vlasy zapletené *ve tré*. Pozlovice 2016.



Účes pro vdanou se síťovaným čepcem pod úvaz na záušnice. Pozlovice 2016.

Uherskobrodsko a moravské Kopanice

Do oblasti uherskobrodského Dolňácka patří obce se starými tradičními prvky, o kterých se dá mluvit jako o obcích dolňáckého charakteru, jen Strání a Březová, oddělené hřebeny Bílých Karpat, spíše inklinují k slovenské straně. Region moravských Kopanic reprezentují obce Žitková, Vyškovec, Vápenice, Lopeník a Starý Hrozenkov.

Svobodná dívka měla v *lelíku pentlu* jako hlavní znak svého stavu. Nosila ji i ve všední den. Ikonografické prameny z počátku 18. století dokládají, že svobodná děvčata měla spletené vlasy do copů a omotané v týlu kolem hlavy, kde vytvářely plochý pletenec. Kolem hlavy si vážaly bílou šatku, jejíž konce splývaly na záda.¹³ Pod šatky vázané napřímo na hlavu si na Uherskobrodsku v polovině 19. století svobodná děvčata spletała cop, volně ležící na zádech, ženy svazovaly vlasy pod čepec se čtvercovým dýnkem v drdol a na to si uvazovaly šatku. Podle příležitosti si vážaly ženy a děvčata šatky *hore* anebo *dole konce*. Od poloviny 19. století si začaly svobodné vázat k svátečním příležitostem turecký šátek s dlouhým



Oválná kontula pod úvaz tureckého šátku. Starý Hrozenkov 2016.



Čepeček *obálenka* s podložkou. Boršice u Blatnice 2016.

koncem dozadu spuštěným, vázaný *na ocas*, *na lipač*, pod jehož cípem visel cop s pentlí. Z dvojího vázání šatky vzniklo i dvojí vázání tureckého šátku – svobodné pod šátkem s copem, vdané si většinou vlasy česaly do jednoho copu a obtočené v týlu do drdolu. Ve Vlčnově měly šátek vázaný na plátěné *obálenici* s pevnou loubkovou podložkou – výstuží, která tvarovala úvaz v týlu – vázání *na mladú ženu*.

V Drslavicích a Újezdci byly vlasy vdané ženy učesány opět do jednoho zapleteného copu. Nosily úvaz na *báleš*, kde se do šátku vkládala podložka – *jelito* ušité z plátna, vycpané peřím nebo novinami. V Boršicích u Blatnice si ženy vlasy stahovaly do drdůlku a na hlavu přivazovaly podložku s čepečkem zv. *obálenica*. Pod šátek se vkládalo dřevěné kolečko upevněné na šňůrce nebo později na gumičce, někdy toto kolečko bylo zašité v plátnu a přišité k plátěnému čepci. Tento úvaz se uvazoval kmotřenkám, v dnešní době se již nepoužívá a nikdo ho zde uvázat zatím neumí. V některých obcích na Uherskobrodsku se pod šátek uvázaný *na záušnice* oplétaly vlasy kolem *nátěstky*, která tvarovala úvaz. V Nivnici měla vdaná žena vlasy stočené *do čepky*, *v guču* v obalence. Pod šátkem měla podložku ve tvaru kopýtko, což bylo na úvazu patrné. Ještě v šedesátých letech 20. století jedině vdané ženy v Nivnici a Dolním Němčí, které měly nad třicet let, nosily běžně i doma ve všední den plátěný čepec třeba i bez šátku s charakteristickým

rožkem, který trčel v týle. Jinde braly ženy čepec či *obálenicu* jen k obřadnímu kroji, když vázaly turecký šátek.

Na vlasy učesané do drdolu se uvazuje bílý čepec a pod něj se dává podložka, v Březové *chontula*, oválné vycpané textilní *jelítka*. Když jsou kratší vlasy, pak se z vlasů učesaných *na pútěc* v polovině týlu hlavy vytvoří drdol, přes něj přiloží zmíněná podložka. Při dlouhých vlasech se z vlasů učesaných *na pútěc* v polovině týlu hlavy vytvoří cop, rozdělí na polovinu, oba konce omotájí na úzkou stužku a na temeni uváží k vlasům (opět tvar jelítka).

Klvaňa rozlišuje u Straňanek úpravu vlasů svobodných česané na jeden *lelík* a v něm *pentle*. „Ženy mívají vlasy kolem *obalenky* podkovovitě stočeny a uschovány pod plátěným čepcem, na okrajích žlutě vyšívaným a prolamovaným.“¹⁴ Dodnes se uvazuje vdaným ženám na hladce učesané vlasy úvaz tureckého šátku *hore konce* na obalenku – *tvrdý čepec*. Čepec má v týle husté navrpení, které má tvar podkovy, a je silně naškrobený; uváže se obtočením okolo hlavy.

Na Uherskobrodsku převážně platilo česat dlouhé vlasy uprostřed vždy na pěšinku s jedním copem, ale i do dvou, které se vzadu překřížily a obtočily nahoru okolo hlavy a na to si uvazovaly šátek. V první třetině 20. století si ženy vlasy pod šátek svazovaly do svorky, která byla ze dvou drátků potažených nějakým pružným voskem nebo hmotou, na konci cvaklých kovovým úchytem. Do této spony se vlasy nasunuly, uhladily, spona se sevřela, posunula ke spodnímu konci vlasů. Okolo spony se začaly vlasy obtáčet směrem nahoru a u temene se venkovní okraje bez vlasů stočily směrem dolů, zafixovaly a vznikl tak drdůlek (Markéta Bučková 1974, Drslavice; Anna Holubová 1932, Drslavice).

Ke svátečnímu či obřadnímu kroji měla svobodná děvčata také vlasy učesané *na pútěc* a spletené do copu, v týle se přivázal cop k věnci, jehož konce měly tvar copu. Byl z voskových květů či umělých květů a zeleně, zakončen bílou stuhou. V současné době si děvčata vlasy zaplétají do *francouzského* copu, někdy nechávají vlasy rozpuštěné, např. k příležitosti prvního svatého přijímání. Do vlasů se připevňuje myrta nebo asparágus. Často se používají i jednoduché kulaté věnečky bez copu z bílých umělých květů, které se doplňují asparágem.

Pokud se týká účesu malých děvčat, pak ještě do šedesátých let 20. století měla dva zapletené coby sepnuté vzadu sponkou nebo svázané provázkem, vlnou v jeden cop. Do copánků se vplétala mašlička nebo provázek, aby účes lépe a déle vydržel. Pokud byly vlasy hodně dlouhé, vzal se spodní konec copu a připevnil k začátku pleteného copu, přivázal se k němu mašličkou, která byla do copu vpletená. Z pletených copánků vznikla taková *kapka*.

Na moravských Kopanicích se vlasy česaly *na pútec*, ve středu nad čelem se rozdělily na pěšinku, v týle splety do copu, kde se uvázala stuha. Kopaničárky na světlovském panství v roce 1833 nosily za svobodna vlasy pokryté bílou šátkou (Žitková, Komňa, Vápenice), bez čepce, prostředek hlavy byl volný.¹⁵ Vázáním šátku byla donedávna odlišena svobodná od vdané. Všeobecně toto rozlišení zaniklo. K starému tradičnímu úvazu a úpravě hlavy patřil úvaz *na záušničky* ve Starém Hrozenkově. Vlasy se vplétají do oválné kovové podložky s tkaničkou. Na každé straně rozdělených vlasů na polovinu se přibíraným copem připléta šňůrka a upevňuje podložku do copu hodně napevno, aby dobře držela. Nakonec se takto splete i druhá polovina a oba konce se spojí na temeni *do hnízda* pod vztyčenou oválnou podložku a připevní k hlavě. Pak se váže šátek. Jindy se spletené vrkoče omotané stužkou do podoby válečků přiváží po stranách k oválné podložce a na ni se pak váže čepeček z plátna, následně turecký šátek. Kratší vlasy se učešou *na pútec* a uplete se jeden cop, který se přehne a zasponkuje v týlu. Na hlavu se položí kovová oválná podložka obalená keprovou tkaničkou a připevní ovázáním několikrát okolo hlavy pod cop. Na ni se pak váže plátěný čepeček.

Uherskohradištské, uherskoostrožské a veselské Dolňácko

Oblast uherskohradištského Dolňácka tvoří malou část Slovácka, jež je zastoupeno více krojovými typy (Kunovicko, Uherskoostrožsko, Veselsko a Buchlovicko). Pojednávaná část této oblasti leží po obou stranách řeky Moravy a zabírá severní obce původního okresu Uherské Hradiště se čtyřmi krojovými variantami.

„Svobodná děvčata nosila vlasy spleteny v jediný, na záda visící lelík, rulík, pletenec, v němž je obyčejná barevná pentlička „zapletačka“. V neděli se na lelík uváže „mašla“ ze široké, květované hedvábné pentle až ke kolenům sahající.“¹⁶ Vlasy nosila vyčesaný z čela nahoru nebo na pútec na bok. Sponky začaly ženy používat až v letech 1920–1930, rovněž malé hřebínky, se kterými se připevňovaly copy. Vdané ženy chodily po první světové válce učesané na pěšinku, na pútec; obvykle na dva copy, svázané tmavou mašličkou, mnohdy i šňůrkou od bot. Copy nosily buď volně položené na zádech, nebo omotané okolo hlavy. Někdy copy smotaly v týlu do kulatého drdůlku a šňůrky zavázaly na vrch k temenu hlavy tak, aby vlasy při obličejí netrčely zpod šátku. V případě velmi dlouhých vlasů se svázal cop na púl, aby netrčel pod šátkem. Po stranách si zastrkávaly hřebínky. Velmi nerady se ukazovaly bez šátku na hlavě. (Barbora Gejdošová 1993, Kunovice.) Ve vlasech nosily sponky, pinetky, a také malé hřebínky. Bývaly i drátky, kterými si vlasy stáčely do uzlu. Po umytí, jak vlasy uschly, si některé starší ženy namočily ruce do cukrové vody nebo piva a přejely si dlaněmi vlasy dozadu, a tak si je uhladily. Vlasy nikdy nesměly být na čele, vzadu se stáhly do uzlu nebo do copů. (Ludmila Drobilová 1951, Polešovice.) Vdovy se česaly jako vdané ženy. V období dvacátých let 20. století některé ženy již pracovaly v továrnách, chodily učesaný tradičně; copy musely mít svázané a pokryté šátkem.¹⁷

Děvčata k prvnímu svatému přijímání, k biřmování a dalším církevním slavnostem v první polovině 20. století nosila nad čelem povoskovaný věneček. Vlasy měla spletené do copu a stočené do bábovičky – drdůlku. Copy byly připnuté sponkami a na drdol se přivázala větší bílá mašle. Hlava byla dozdobena asparágem. V druhé polovině 20. století se začaly nosit věnečky z průsvitných materiálů, nošené i k městským bílým šatům. Pod věnečky s copy, které se časem hodně zvětšily do kruhu či tvaru loďky, se česaly vlasy do jednoho nebo dvou copů. Přední vlasy se natáčely na papírkové natáčky – škarnětky nebo se nakudrnatily pomocí kovových natáček. Aby tvar vlasů nad čelem držel, po-



Úprava vlasů pod pentlení. Kunovice 2016.



Stárka s upravenou hlavou do spleteného drdolu s věnečkem. Březolupy 2016.

tíraly se rozpuštěným cukrem nebo pivem. Do týlu se vázala bílá mašle a po stranách bílé mašličky na sponkách. Vždy se přidával zelený asparágus. Přední vlasy se vždy natáčely den před slavností. (Ludmila Pilušová 1951, Staré Město.)

Pod turecký šátek si vlasy zaplétaly k copu, jen v Kunovicích při vázání na rožky pro vdanou ženu, nošené k svátečním příležitostem, vázaly turecký šátek na temeni hlavy s čtyřhrannou podložkou z drátu, kolem ní se vlasy ovíjely. Pro svůj rohatý tvar se úvaz nazýval na rožky, které byly pod šátkem velmi vidět.

Stejně na Uherskoostrozsku nosila svobodná děvčata spuštěný cop s vplétanou *pentlí*. Pod úvaz tištěného tureckého šátku *na ocas* si česala vlasy do copu a pentle jim byla ze šátku vidět. Ve Vnorovech je dnes zvykem k slavnostnímu kroji svobodnému děvčeti vázat úvaz *na polku*, jenž patří k nejstaršímu typu úvazu, který vycházel z úvazu šatky, jako původní pokrývky hlavy žen. Boční cípy jsou vázány pod středový cíp šátku, který oba konce uvázané cípy v týlu kryl. V době kolem druhé světové války, kdy se ujalo nošení krátkých vlasů, si je děvčata musela, pokud šla v slavnostním kroji, nadstavit falešným copem *nadpletákem*.

Selské vdané ženy si pod úvaz šátku *hore* nebo *dole konce* splétaly vlasy do dvou copů, aby obtočené kolem hlavy držely tvar šátku. Původně dávaly na hlavu podložku, *dřívko*, asi 18 cm dlouhé, kolem níž se vodorovně položené vlasy vzadu omotávaly, na ně se vázaly turecké šátky *na záušnice*. V Hluku si vdané ženy pod úvaz splétaly vlasy v copáncích do tvaru *vrkoče* – drdůlku. Vdané ženy rozčesávaly vlasy uprostřed čela na pěšinku, zaplétaly je do dvou copů a obtáčely kolem podložky – *obálenky*; ta byla „plátěná se dvěma růžky z palachu udělanými vzadu, kolem nichž jsou otočeny vlasy; tyto ve všední den upraveny jsou na dva samotné lelíky, ve dva malé drdůlky, zvané *drndy*.“¹⁸

V současné době si stárky o hodech pod čepení, které je v celku jako čepce, upevňují vlasy do copu. Čepení se k vlasům upevňovalo špendlíky. Dnes se nosí vlasy, které jsou zpod čepce vidět, hladké. Ještě v polovině 20. století si vlasy nad čelem upravovaly tak, že se v kamnech v ohni nahřívaly větší hřebíky, na které se pak natáčely vlasy, čímž se udělaly tzv. *kudrlinky*, které pak byly pod čepením vidět.

Hornácko

Kraj, který nese název Hornácko, tvoří deset obcí a ze zeměpisného hlediska netvoří samostatný celek. Leží na jihovýchodní Moravě při severozápadním úpatí jižní části Bílých Karpat, která tvoří hranici mezi Moravou a Slovenskem.

Úprava hlavy na Hornácku byla dlouho tradiční. Pod šátku si česaly dva copy, které se podle Josefa Klvani splétaly velmi „zajímavě a starožitně. „Lelíky“ (pletence) bývají tu dva; na konci každého upraví se růžicovitý uzlík. A když pak oba lelíky se šňůrečkami přitáhnou nad spánky nahoru, tvoří uzlíky ty vpravo a vlevo temene dva růžky. Kratší spánkové vlasy splétají se do dvou vrkůčků, které svazují se pod týlem. Lelíky samy omotávají se na svátek, ovšem hlavně děvčata, pestrými pentlemi a sametkami, čili bývají ve vrkočoch, tak jak nosívaly ve středověku.“¹⁹ Takto si nejdéle upravovaly ženy vlasy pod šatky ve Velké nad Veličkou i v Javorníku. Dnes si ke slavnostním příležitostem uvazují svobodná děvčata šátku a vdané ženy šátku s čepcem, jež má pevné, vyšité dýnko. Pod šátku si svobodná děvčata vlasy rozčesala a uprostřed hlavy si vytvořila pěšinku *pútec*. Vlasy splétaly do dvou pletenců, *lelíků*, a každý cop se opletl červenou stuhou. Vzadu se oba copy svázaly a připevnil se *pentlík* z červenozelené tkanice, malé dýnko, které se vložilo do týlu, a oba ovázané copy položily děvčeti po bocích okolo hlavy. Na to se vázala šátka *konce dole* nebo *hore*. Děvčatům bývaly vidět *vrkoče* zpod šatky, neboť nenosila čepce, vázala si šátku přímo na vlasy. Při úvazu šatky vznikl na týle hlavy volný prostor *tyuo* – *tylo*, který vyplnil účes. Úvaz je nazýván *na pentle*



Úvaz šatky *dole konce na pantle*. Velká nad Veličkou 2015.



Účes pod úvaz šatky *dole konce na pantle*. Velká nad Veličkou 2015.

ře širší, obtočí se a konce se podvází na temeni hlavy. *Obálenka* nebo *obálenica* byla ušita ve tvaru copů a vycpána peřím nebo ovčí vlnou a úvaz tvarovala. U vdaných žen bylo vidět *dénko* čepce. Šatka byla ještě počátkem 20. století obvyklou pokrývkou hlavy jen na velké svátky a obřadní příležitosti. Pod turecký šátek uvázaný *hore nebo dole konce* si spleťly vlasy do copu a smotaly do uzlu v týle.

V druhé polovině 20. století si začaly ženy upravovat vlasy již podle moderních trendů.²⁰ Ve Vápenkách si ženy vyčesaly vlasy dozadu do lelíku, pospínaly sponkami a hřebínky, uhladily alespoň čtyřikrát rukama a uvázaly šátek do špičky. Copy na konci zpevňovaly *keprovků* a svázaly dozadu. Malá děvčátka se česala obvykle na *pútec* nebo na bok a vlasy měla sepnuté sponkami. Pod věneček se vlasy *ondulovaly* – potřely se pivem, natočily na kovové natáčky, nechaly se takto zpevnit přes noc a na druhý den se *načesaly*. (Hana Pomajbílová 1930, Vápenky.)

Velmi pozoruhodná byla úprava hlavy – *drúžení* nevěsty a svobodných dívek *drúžek* při svatbě. Základem *drúžení* byl čtvercový kousek červeného plátna, ozdobený pentličkami a různými trpytivými *trasadéuky*, zvaný *tyuo*. To se přivazovalo k hlavě tkaničkou. Byly na něm našité delší, téměř po pás sahající různobarevné (žluté, bílé, zelené), rozmanitě potištěné stuhy. Na temeno hlavy připevňovaly pruh červeného plátna s ozdobami (barevná skla, zrcadélka, korálky aj.), zvaný *párta*. *Párta* byla opatřena z obou stran tkaničkami, jimiž se přivazovala k hlavě a byla lemována mašličkami a vlnovkovitými ozdobami (*hádatá*). Na pártu se připevňoval *věneček* z umělého kvítí a *pérko*.

Strážnické Dolňácko

Strážnicko je malebná oblast prodchnutá folklorní atmosférou, jež leží na samém rozhraní České a Slovenské republiky. Její povrch je formován nížinou Dolnomoravského úva-

lu a tvoří obce, jejichž spádovým centrem je Strážnice. Už samotný název napovídá, že město mělo strážit zemské hranice.

V Petrově i ve Strážnici si ženy s dlouhými vlasy splétaly jeden nebo dva copy a omotaly kolem hlavy do tvaru kruhu. Na temeni hlavy konce svázaly tenkou šňůrkou a sepnuly sponkami. Pod čepce se splétaly copy, a pokud je žena neměla, pak se ke ztvaryání úvazu použil smotaný kapesník. Pro tu, která měla málo vlasů, se šily falešné copy z hader. V dnešní době jsou copy pro úvaz na záušničky nahrazeny obálkou. Bílý čepce se vsazenou kovovou kruhovou kotulkou zvanou *lébka* se váže na hlavu a na ni turecký šátek.

Děvčátkům, které už měly narostlé vlasy, se pletly jeden nebo dva copy. Pod věneček splétaly a omotaly v týle copy. Dnes mají věneček, který je omotaný barevnou stuhou a přišívá se na temeno hlavy pevnou nití. Družičky k některým obřadům nosily na hlavě věneček zhotovený z umělých kvítek, připevněný na *dénko*, od něho jsou svěšené pentle dvojí velikosti a barvy. Vrchní pentle byly zdobené patáčkováním a v současné době i malováním. Dnes jsou to tzv. *pukličky* – v týlu kulaté dénko z bílých naskládaných mašlíček, kolem něho je zelený věneček. Za týlem pod *pukličkou* je připevněna navázaná mašle, často sahající hodně pod pás; tvoří jakousi holubičku.

Nejbohatší součástí petrovského i strážnického ženského kroje je čepce, který nosila mladá vdaná žena. Čepce sestával z tvarovaného brokátového materiálu, který se navlékal na hlavu na kovovou obalenku, *lébku*. Nad čelem je bohatě lemován naskládanými krajkami, *canglemi*, které přiléhají k obličejí. Po ploše hlavy je zdoben bohatým patáčkováním a stuhami, dvě bílé a dvě červené, které končí při dolním okraji sukně. Vzadu v týlu je dénko zdobené po celé ploše skleněnými perličkami a zrcátky (nejbohatší část čepce). Čepce se nosí při mimořádně slavnostních událostech.

V Rohatci si děvčata splétala copy buď postupně od shora, ty lépe držely, nebo jen jednoduše zapletené s tím, že každá dívka je nosila v jiné výšce. I pod věnec *pantlík* se dřív zaplétaly copy. Děvčata, která už vyšla základní školu, nosila již pod *pantlík* *obálenu* s čepčkem.

Ženy si česaly vlasy hřebenem a splétaly si je do copů. Pod úvaz šátku se zaplétaly copy, do nichž byla vpletena *pantla*, díky ní pak ženy copy svázaly okolo hlavy. K takto dokola zavázaným vlasům se přišívala podložka kruhového tvaru o průměru asi 13 cm, jež si ženy vytvořily z drátku omotaného mašlí, aby byla měkčí na hlavě. Na podložku se poté dávala



Kruhová podložka v čepci. Rohatec 2016.



Úprava vlasů pod svatební čepce. Petrov 2015.

drnda – plátěný čepeček a na něj se u vdaných žen a svobodných děvčat dával turecký šátek vázaný buď *na srdéčka*, nebo *hore konce*. Svatba v kroji se v Rohatci již konala na podzim 2016, kdy nevěsta měla věneček s copy.

Kyjovské Dolňácko

Kyjovsko je region, kde se potkávají úrodné nížiny Dolnomoravského úvalu s romantickými oblinami Chřibů, které zde plynule navazují na Ždánický les. Kyjov je nazýván *srdcem Slovácka* s bohatými lidovými tradicemi.

Na jižním Kyjovsku na konci 19. století nosí vlasy děvčata i ženy ve dva copy, *lelíky*, spletené a v zadu stočené do drdolu a na nich vždy čepec zdrhnutý v týle. Svobodná děvčata česala copy, mnohdy volně přehozené na záda. Vlasy si ženy ponechávaly dlouhé, sčesané hladce do týla, kde z nich splétaly dva copy. Starší ženy si vlasy splétaly *do ohrádky*, přes kterou se natahoval plátěný čepec *drndula*, při pobývání v domě jediná pokrývka hlavy. Ženy i v nejparnějším létě nosily šátek a při domácích pracích měly hlavu pokrytou alespoň jednoduchým plátěným čepečkem *drndulou*, který je dosud základní pokrývkou hlavy. Plátěné čepece začaly na počátku 20. století nosit pod šátky jak svobodná děvčata, tak dokonce i děti.²¹

Ještě v první třetině 20. století mívala malá děvčátka čepeček, takže pod ním vlasy byly jen lehce česané. Dívky mezi osmým až patnáctým rokem česaly vlasy rovnoměrně na dvě strany z temene hlavy, po stranách zaplétaly jednoduché copy, zakončené stužkou, obvykle tmavší barvy. Podobně chodila učesaná svobodná děvčata až do svatby.

Ve Svatobořicích-Místříně si žena vlasy rozdělila a ze tří pramenů si upletla jednoduché copy zakončené tenkou šňůrkou, později gumičkou. Copů mohlo být v zátylku v prostoru mezi ušima i více než dva. Všechny pak stočila do klubíčka v zátylku a překryla jedno-



Děvčátko s dvěma copy a látkovým věnečkem. Svatobořice-Místřín 2010. Foto F. Synek.



Žena v čepci – *drndě*. Čejč 2014.

duchým šátkem, starší ženy pak pro domácí prostředí často jen plátěným čepcem, *drndou* či *drndulou*. Pokud zaplétaly dva copy, pak tyto byly stočeny v zátýlku *do růžice* (kruhu) a k vlasům přichyceny sponkami. (František Synek 1956, Svatobořice-Mistřín.) Ve Vacenovicích vlasy stočily do *ohrádky* a přepevnily je sponkami – *hornóglami*. Starší ženy v Ratíškovicích si vlasy splétaly *do ohrádky*, přes kterou se natahoval plátěný čepec *drndula*, v domě jediná pokrývka hlavy.

Úprava vlasů pod čepce k svátečnímu nebo obřadnímu kroji byla podobná. Svobodné dívky pod *drúžení* nebo čepce a vdané ženy pod čepce si zapletené copy překrývaly malou plátěnou plachetkou obtaženou a zavázanou šňůrkou nebo si je zašivaly do plátěného kapesníku. Teprve na takto *zapletené* vlasy se kladlo *drúžení* nebo čepce a šátek.

Při česání svobodných děvčat pod *drúžení* – věnec se spletly dva copy, stočily v zátýlku a svázaly v plachetce. Dnes, v čase kratších vlasů, si děvčata na zátylek pomocí stužek a nití *příšívají*, upevní kruhovou podložku, nejčastěji vytvořenou z tvrdého papíru a obšitou látkou. Na tento terčík se pak sponkami nebo přišpendlením upevní kruhová část *drúžení* se stuhami. Nevěsta a družičky se zdobily věnci, sestávajícími z květinového věnce upevněného sponkami k vlasům, pak výše na zátylek si připevnily část se stuhami a na temeno hlavy korunku opět sponkami k vlasům. Věnec a korunka bývaly dříve z živých květin, nyní jsou nahrazeny umělou květinovou a jinou výzdobou. (František Synek 1956, Svatobořice-Mistřín.)

Když jde ve Vacenovicích děvčátko za družičku, tak jí dlouhé vlasy vyčesou do půl hlavy a upevní gumičkou, rozdělí na dva copy, ze kterých vytvoří kolo tak, aby utvořily tzv. *cupec*, prošijí nitěmi a po obvodu uvážou *pentlík* ušitý z pruhu plátna a ozdobený. Pak se dají mašle *na visato*, uváže se ohrada a *kotulka*, která je vytvořena z naskládaných maší do kolečka a pečlivě se připne k hlavě. Nad čelo uprostřed se uváže *kopeček*. (Ludmila Mikulčíková 1933, Vacenovice.)

Na severním Kyjovsku se pod všední kroj vlasy upravovaly do dvou copů – *lelíků*, uprostřed na pútec. Do konců copů se propletly stužky. Buď se copy nechaly volně splývat, nebo se konce obou copů svázaly. Jako další varianta se copy motaly kolem hlavy. Na hlavách se nosily plátěné šátky uvázané pod bradu. Pod plátěný čepce se copy stočily v týle do drdolu nebo do tvaru vajíčka, aby vyplnily dýnko.

S věnečkem a dvěma copy chodila pouze děvčátka do čtrnácti let. Jinak na Kyjovsku děvčata nosila buď samostatný čepce, nebo čepce pod *zarejdný* šátek nebo *drúžení*. Pod pentelní se nosí dva copy, dříve uprostřed *pútec*, dnes vlasy sčesané nahoru. Copy se vzadu smotaly do drdolu, který se silnější nití pevně přišil k vlasům. Na drdol se připevňovala *pupena* – část pentlení. Vlasy se přišívaly, aby pupena nesjížděla. Před *drúžením* si děvčata nesměla umývat vlasy, aby *drúžení* neklouzalo.

Děvčata ještě před rokem 1950 nosila copy, ale již se česalo na krátko. Jako družičky v civilu nosily jednoduchý věneček a vlasy natočené na natačky po obou stranách hlavy, mnohdy si nechaly upravit hlavu trvalou ondulací u kadeřníka. V Osvětimanech se nenosil žádný zvláštní účes ke svátečním příležitostem, neboť zde kroj zanikl a severokyjovský nosívali dospělí jen zřídkka. Starší ženy si ještě v polovině 20. století stáčely, srolovaly vlasy a přetočily do drdůlku se zavázaným koncem. Hřebínky si zapichovaly do boků a nad drdol stejně jako sponky. Starší ženy narozené před rokem 1930 se česaly *na pútec*, později narozené měly vlasy z čela sčesané, hladké. (Marie Náplavová 1943, Osvětimany.)

Úprava hlavy v oblasti mutěnicko-hovoranské reprezentuje obec Šardice. Ženy si splétaly vlasy *do lelíků* – zaplétaných copů svázaných šňůrkou, kterou si ke konci copů zapletly do vlasů. Pod šátek či čepce si vlasy svázaly do drdůlku, a tak vyplňovaly čepce. Copy v drdůlku se pouze zpevňovaly omotanou širší šňůrkou.

Děvčátkům se česaly *lelíky*. Pod věneček se upletly dva copy, každý se obšil látkou a pak se tyto dva pruhy látky smotaly do drdůlku. Aby drdůlek držel, přišil se k vlasům a nakonec obvázal širokou šňůrkou. Na takto vytvořený drdol se upevňoval věneček. Ten se používal málo, především na svatby a Boží tělo. Od sedmdesátých let 20. století jej nosí i hlavní stárky na hodech. K prvnímu svatému přijímání a na pouť do Žarošic se používá jen čelenka z asparágu, která je omotaná bílou stuhou. Na jiné příležitosti se ke slavnostnímu kroji používá čepec a turecký šátek.

Ve Vracově, který prezentuje samostatný krojový okrsek, nebyly v úpravě vlasů žádné velké odchylky od širšího Kyjovska. Malá děvčátka se česala většinou také na dva spletené *lelíky*, které se omotaly okolo hlavy. Svobodná děvčata i vdané ženy zaplétaly dva copy, které se potom omotaly kolem hlavy, kde se upevnilly šňůrkami ovázanými kolem hlavy.

K obřadnímu kroji stejně jako ve všední den nosily ženy plátěný čepec obdélníkového tvaru, na který se uvazuje turecký šátek. Dříve se *věneček – drůžení* skládalo z mašlí – červených vyšívaných stuh tovární výroby, které se jednotlivě uvazovaly na *cepek*, vytvořený z vlasů uprostřed hlavy v zadní části. Tento *cepek* se omotal červenou stužkou a přišil k vlasům děvčete. Na něj se pak jednotlivě uvazovaly mašle a vzhled *drůžení* byl stejný jako dnes. Dnes se technika trochu zjednodušila. Krojová švadlena připraví kolečko omotané červenou stužkou, na které je špendlíky napíchno větší množství svázaných mašlí. Toto kolečko se šňůrkami a pomocí jehly, *žigle*, připevní k vlasům nositelky, celé se skryje pod perličkový *pantlík*, pod který se přidá další vrstva mašlí na šňůrce. Na temeno hlavy se připíná sponkami chocholka, *věneček* z umělých květín, zakončený větším množstvím stříbrných drátků. Tato se dříve k vlasům přišivala jehlou a nití. Někdy chodila i nevěsta a družičky v tureckém šátku *na talíř dule konce*. K věnečku se dříve speciálně upravovaly i vlasy v přední části, aby tvořily tzv. *karšóty*. Uprostřed hlavy se utvořila pěšinka, *pútec*, a vlasy se speciálně sčesaly do čela, aby vytvořily dva rovnoměrné oblouky. Tyto se natužily cukrovou vodou nebo pivem. (Markéta Lukešová, 1984 Vracov.)

Hanácké Slovácko

Do oblasti hanáckého Slovácka patří oblast Hustopečska, Kloboucka a Ždánicka, kde je rozdílná jazyková kulturní hranice. Je zde zakotveno jak dolské, tak v severozápadní části nářečí hanácké. Ovšem tradiční lidová kultura má v celém regionu shodné rysy, svébytnou synkretickou podobu.

Na severním hanáckém Slovácku si děvčata vlasy pletla do dvou pletenců a stočila je kolem hlavy, takže týl byl volný. *Pěšinku – cestičku* uprostřed hlavy nebylo skoro vidět. Na hlavu si vážou červený turecký šátek způsobem na *rožky*.

V Krumvíři měla malá děvčátka na všední den zapletené copy, případně *hřebínkovou* čelenku, culík na temeni hlavy stažený do dalšího culíku na zátylku. Když děvčátko chodilo v *sukních*, běžně nosilo i plátěný šátek.

Ženy, které oblékaly všední kroj, si zaplétaly cop a vlasy měly sepnuté hřebínkem. K upevnění copů se používaly klasické sponky, vlásenky, také obalený drátek, tzv. *ornůdl*, dlouhé šňůrky, mašličky, které se pletly do copů, a nakonec se zavázal cop. Vlasy se opět zaplétaly, ale na víc drobných copánků. (Drahomíra Novotná 1971, Krumvíř.)

Ve Ždánicích se malá děvčátka na všední den česala na *pótec*, pěšinku, a volně rozčesané a později na *pótec* a dva *lelíky* stočené kolem hlavy. Pod věneček se vlasy zaplétaly do více copánků. Herben píše o *umném splétání vlasů na čele*, ale dnes již nežijí pamětníci.²² V současnosti mají děvčata většinou vlasy na krátko střižené. Ale pokud to jde, opět vlasy zaplétají a cop stočí nebo si udělají culík, stočí dospodu a upevní *spínátky*. (Jana Duroňová 1959, Ždánice.)

Ženy si pod běžný sváteční šátek vlasy zaplétaly do copů a omotaly kolem hlavy, případně si ženy vyrobily drdůlek, *drndu*, pomocí omotaných drátků, *ornůdlí*. Pod turecký šátek se uvazoval světlý plátěný šátek s úvazem dozadu na suk na zátylku jako podkladový šátek, aby se turecký šátek zbytečně nešpinil. V současnosti se používá bílý plátěný čepec na šňůrky, vzadu na stažení a uzel.



Účes pod věnec. Krumvíř 2016.

Dnes si svobodná děvčata češou pod věneček vzadu drdol, buď spletený, nebo vytvoření pomocí gumičky do vlasů, vlásenek a sponek. Tento drdol, omotaný drátkem zdobeným drobnými umělohmotnými kvítky, je součástí věnce. Účes pod věneček se nezměnil. Ofina do věnce se dříve natáčela na drobné drátky – obdoba vlásenek, pramínek po pramínku, máčela v pивě nebo cukrové vodě. Takto namotaný pramínek se zasunul pomocí vlásenky pod věnec. Jakmile účes ztvrdl, tak se hřebínkem lehce ofina rozčesala. Dnes se kudrnatí pomocí kulmy, natáček a zpevní lakem na vlasy.



Účes se špachtlí pod kotuč s věncem. Kobylí 2016.

„Na pohřebě indá mívaly hrubý věnec, lelíky spuštěný a v nich frče, alebo vlasy rozčesaný a spuštěný. Včil mají na pohřebě vlasy zapletený na kolíbku lebo na zahrádku a malý panský zelený a bílý věnečky. My sme indá nebývaly tak nastrójený za drůžky lebo za stárky nebo dyž sme šly na zdavky, jak včil sú přístrojéný. Ale kde, prv to nebylo.

Ty kotúče bývaly inačí. Nebyly tak naskládáný pantle do kolečka jak včil. Vlasy nám pěkně otočila do červených pantlí a připla do kolečka mosaznú jehlicú. Potom na ty otočený vlasy vypchala nám špendlíkama všelijaký tulináky a kolečka a srdečka a to bylo všecko vidět. A ty pantle uvazúvky na krátko nám uvázala do tyla.“²³

Ženy na jižním hanáckém Slovácku, pokud oblékaly všední kroj, si upravovaly vlasy velmi jednoduše a účelně. Vlasy se sčesaly dozadu za uši do hladka, většinou se rozčísly na pěšinky, *na pútec*, v týle se rozdělily na dva prameny, každý se zapletl do *lelíku*, copu, do konce *lelíku* se zapletlo kousek šňůrky. *Lelíky* se křížem omotaly kolem hlavy a pomocí šňůrek na hlavu upevnily, svázaly. Dnes se ženy pod turecký šátek češou *na hladko*, dlouhé vlasy do nízko posazeného copu nebo drdůlku (až na šíji, aby se nedeformoval šátek) nebo klasicky do dvou zapletených copů obtočených kolem hlavy. Vlasy si ženy chránily téměř trvalým nošením šátku.

Malým děvčátkům, sotva to délka vlasů dovolila, se zaplétaly dva *lelíky*, které visely volně dolů s konci zavázanými šňůrkou. Pokud byly *lelíky* moc dlouhé, zavázaly se do *šišek*. Cop se v polovině přeložil a konec se zasunul po začátek a upevnil šňůrkou.

Účes pod věneček i šátek pro děvčátka i dívky byl stále stejný, zapletené copy uvázané kolem hlavy. Při nošení šátku se na hlavu napřed uvázal plátěný čepeček, zavázal se pod copy, na něj se nasadil již uvázaný turecký šátek a upevnil dvěma perky za ušima (nad úvazem).

Znakem svobodných dívek v této oblasti byl odedávna věnec a *kotouč*. Kromě nevěst a družiček jej později nosily i stárky. Družička na svatbě, do kostela na církevní svátky nebo na pohřeb nosila nízký zelenobílý věneček z umělých kvítků a lístečků a hlavu si upravovala stejně jako pod šátek. Z městského prostředí se na venkov dostaly věnce z umělých květů. Ve Velkých Bílovicích nosily tento typ věnce z umělých květů stárky a od roku 1970 také všechna krojovaná děvčata. Věnec má vždy drátěný základ, obroučku, na kterou se připevní další části a jejíž konce se vzadu v týle spojí při nasazování k sobě. Před nasazením věnce se vlasy vždy speciálně zapletou pomocí červené široké stuhy, hrdovitě připevněné ozdobnými špendlíky, takže na hlavě dívky vznikne jakýsi celistvý čepeček, který vlasy kryje. Zezadu se pak k hlavě připevní *kotouč*, kruhový terčík z tvrdého papíru a naskládaných červených stuh, doplněný i pastelovými a bílými stuhami s ručně malovanými květy. Tyto stuhy jsou v několika barevných vrstvách uspořádány složením na smyčku do podoby kvítku a střed je přichycen sponou. Výplň tvoří barevné umělé květy v podobě růžiček, pomněnek, konvalinek, vlčích máků a zelených lístků, korálky, skleněná zrcátka, trásně a další ozdoby. Věnec byl vytvarován mírně do korunky, nejvyšší část byla nad čelem a směrem dozadu se zužoval.²⁴

Podluží

Podluží je národopisná oblast v jejíž nejjižnějším cípu Moravy, jde o jihozápadní výspu Slovácka. Nachází se v Dolnomoravském úvalu v povodí řeky Dyje a Kyjovky. Město Břeclav je považováno za jeho středisko. Na severu hraničí s hanáckým Slovákem a na severovýchodě s Dolňákem.

Děvčata si nechala narůst dlouhé vlasy, každodenně je rozčesávala uprostřed hlavy na *pútec* – pěšinku a z rozčesaných vlasů pak pletla copy, *lelíky*, ze kterých si v týlu hlavy vytvářela *gučku*, nebo si copy spojila a ovinula okolo hlavy, v této údržbě pokračovaly také ženy. Tomuto *vrkoču* říkali v Břeclavi *ocásek*, v Lanžhotě *mrkús* a v Moravské Nové Vsi *lelík*. Vdané ženy mívaly ještě okolo roku 1885 na svatbu čepec. Pod ně si upravovaly vlasy do *mrdušků* nebo do *gučků*. *Gučky* držely čepec velmi dobře.²⁵

Dříve se vlasy splety ve dva copy, z nichž se ovinutím kolem hlavy vytvořil věneček nad čelem. Nověji se pro tento účel splétaly samostatné copánky a ze zbývajících vlasů se svinul v týle drdol. V Mikulčicích tomu říkali *na bělku*. Vlasy *na zahrádku* nebyly výsadou dospělých dívek, zaplétala se tak děvčátka k prvnímu svatému přijímání. V tomto případě vlasy v týle volně splývaly na záda a vlasový věneček *nad zahrádkou* byl upevněn vlněnou světlou stužkou se zelenou ratolestí.

V druhé polovině 19. století dospěla úprava hlavy *na zahrádku* neboli *na rozmarýnku*, již si nechala děvčata zdobit až po druhé polovině 20. století. Děvčátka někdy nosila přes *lelíky* uvázanou úzkou červenou aksamitovou stužku.

Podluží se od okolních oblastí liší zvláštním svátečním a obřadním dívčím účesem, nezbytným pod krojovou pokrývku hlavy zvanou *rožky* a *kokeš*. Na Podluží se postupně ustálily zhruba tři způsoby slavnostního zaplétání vlasů u svobodných dívek.

Ve Staré Břeclavi, Ladné, Poštorné, Charvátské Nové Vsi a Hlohovci v oblasti západního Podluží se účesu říká *na zahrádku*. Ve Staré Břeclavi byl až do poloviny 20. století znám typ zaplétání *na podkrúcky* – vlasy jsou uprostřed rozděleny na pěšinku a z každé její strany jsou hladce sčesány a podtočeny směrem k čelu. Vlasy v týle jsou spleteny ve dva copy a ovinuty kolem hlavy.



Úprava vlasů nad čelem do zahrádky. Lanžhot 2015.



Zaplétání vlasů do koše pod věneček. Dolní Bojanovice. Podle: Matuszková 2005, s. 144.

*jdou pentlovou růží.*²⁷ Další známou úpravou hlavy je *růža*. Tato svatební úprava se dnes sporadicky vyskytuje především v Dolních Bojanovicích. Jsou to lepenkové rožky válcovitého tvaru s kulatým dýnkem zcela pokrytým naskládanými pentlemi a často se zrcátkem

Pro jižní Podluží – Tvrdonice, Kostice, Hrušky, Týnec a Moravskou Novou Ves – je typické pletení vlasů s výraznou obrubou z *canglíčků* a *háďátek*, která se z obou stran vedla těsně za *canglíčky*, nad čelem se obtočila. V Lanžhotě, podobně jako u moravských Chorvatů, byly vlasy upravené *na podkrútky*, mezi válkami se už splétají úzké copánky s vytaženými *canglíčky*. V Tvrdonicích a Kosticích je vlasový věneček nad zahrádkou tvořen čtyřmi *háďátky*. V Prušánkách to byl hadový copánek upletený ze tří pramenů a zdrhnutý kolem prostředního pramene tak, že připomíná pohyb hada. V Lanžhotě je sice *zahrádka* stejná, avšak věneček nad ní byl tvořen dvěma hladkými pětipramennými *cůpky*. Umělé zaplétání vlasů se praktikuje asi od roku 1975 a používá se výhradně syntetický materiál. Jediný větší rozdíl oproti pravému zaplétání je v tom, že paruka nemá uprostřed zoubčeků – *canglování kousek pútce* – *pěšinky*.²⁶

Třetí typ zaplétání vlasů bychom mohli najít na severním Podluží – v Dolních Bojanovicích. Ploché copy z osmi i více pramenů se dodnes nosí u účesu zvaného *koš*.

Obřadní úprava na Podluží je trojít. Původně nosily nevěsty a družičky vlasy spletené uměle *na zahrádku* a *lelíky* se stočily nad čelem kolem hlavy, nad ně vsadil se věnec. V týle se přišpendlila *křepelice* – smyčka ze šesti širokých, různobarevných hedvábných pentlí, jejichž konce splývají vzadu až pod pás, dva pak visí na ramenu přes prsa. Obřadním úbořem nevěsty jsou dodnes *rožky* nebo *kokeš*. „*Sváteční pokrývka hlavy dívek svobodných jsou rožky, čepec to zvláštního tvaru; lepenková forma dolů sehnutá, na vrchu přitisknutá, tak že se vzadu končí ve dva rožky, 20 cm dlouhá a 25 cm vysoká, obšita jest červenou, květovanou látkou (ornátovou). Na vrchu v zadu rožky ozdobeny jsou růží z pěti bílých, růžových a modrých spletenou, netopýřem zvanou, jejíž pentle dolů spadají; vlasy v týle zakryty*

uprostřed, v týle splývají – až po kolena – četné stuhy a šatka s krémovými *ficlemi*, ovinutá kolem růže. Dýnko růže se poněkud podobá kotůči nevěstinského čepení z jižní části hanáckého Slovácka nebo úpravě vacenovických nevěst, liší se však onou šatkou s *ficlemi*. Počátkem 20. století *růža* mizí. V Dolních Bojanovicích, kde patrně vznikla, mizí až kolem roku 1880–1890, zatímco v Týnci a Prušánkách, kam přišla ze severu, se udržela až do počátku světové války.

Třetím způsobem úpravy hlavy družičky a nevěsty je *věnc*, jenž nahrazuje *růžu*. Nosí se dosud jen o církevních slavnostech. Věnc, který se dnes stal zřejmě součástí výstroje nevěsty, uvidíme pouze v Dolních Bojanovicích. Věnc je v podstatě kruhovitá přízdoba hlavy děvčete, zhotovená z krámského kvítí, který splývá do půl pasu. Zakončena je velkými pupenci barvy růžové, u věnce převládá bílá, modrá a zelená. Umělé květiny jsou zelené listí myrty a rozmarýnu, bílé konvalinky a modré pomněnky. Jde-li děvče ve věnci, má zvlášť upravené vlasy ve formě tzv. *koše*. Vlasy jsou spleteny v pás jemně propletených pramének, tvořících zavité klubko, které je sejjato navzájem sponkami – *hornódle*.²⁸

Závěr

Vlasy a jejich úprava jsou dodnes výrazným a viditelným znakem v životě člověka, zajímavým a významným kulturním fenoménem. Především úbor hlavy vypovídal o věku či stavu každého jedince. Účes ženy úzce souvisel s jejím věkem, s jejím sociálním i stavovským zařazením – svobodná, vdaná, svobodná matka.

Svobodná děvčata měla hlavu nepokrytou; měla dva copy volně spuštěné a na konci s pentlí, s pěšinkou uprostřed. Díky souborové práci v druhé polovině 20. století si děvčata již běžně česala vlasy na hladko. V současnosti často pletou vedoucí dětských folklorních souborů svým dětem *francouzské copy*.

Ženy měly vlasy hladce sčesané a zapletené do copu, obvykle stočené v týlu. Ještě v druhé třetině 20. století bylo na Slovácku pravidlem, že žádná z žen nechodila s odkrytou hlavou, mnohdy si šátek nesejmula ani před vlastním mužem. Vdané ženy, pokud oblékají kroj, mají účesy skryté pod šatkou, šátkem či čepcem. Všední kroj obléká velmi malé procento žen a dnes už není pravidlem, že by žena měla hlavu pokrytou šátkem přes celý den.

Cílem studie bylo vysvětlit úpravu hlavy obecně a pak tu, která se vyvíjela v průběhu času nejen u svobodných, ale u vdaných žen a svobodných matek. Na tyto kapitoly navazuje nástin základní vývojové tendence v úpravách hlavy, jež má podkapitoly tvarování úvazů ze samotných vlasů, pomocí podložek, pomocí obálenek, čepců, tvarování vlasů nad čelem a příčesků.

Stěžejní je kapitola o úpravě vlasů v různých podregionech Slovácka v období prvních dvou třetin 20. století. Pod šatku nosila děvčata copy volně spuštěné. Pod čepce se ženy česaly několika způsoby, ale nebylo rozdílu účesu pro všední a sváteční den. Vlasy se vždy zaplétaly do jednoho nebo dvou copů. Dva copy se obvykle upevňovaly okolo hlavy, pokud se česaly na jeden cop, pak jej stočily do drdolu v týle. Na ně pak pokládaly čepce nebo šátky. K problematice vlasů a účesů patří také jejich hygiena, která je shrnutá v dílčí kapitole.

Při studiu tohoto tématu jsme vycházeli z bohaté literatury, pojednávající o úpravě hlavy v jednotlivých regionech, podregionech či lokalitách na Slovácku v období přelomu 19. a 20. století až do jeho druhé třetiny. Řadu materiálu jsme získali od informátorů, kteří jsou uvedeni celým jménem, rokem jejich narození a udáním místa.

Poznámky:

- 1 S t r á n s k á, Drahomíra. Ze studia slovenských krojů I. Zavítí ženské hlavy na západním Slovensku. *Národopisný věstník československý* 20, 1927/1, s. 39.
- 2 V o d a, Petr. Ženské účesy a pokrývky hlavy ve 14. století. In: *Sborník semináře historie odívání*. 1. vyd. Zlín: Martina Hříbová, 2009, s. 119. Seminář historie odívání; sv. 1.
- 3 N o v á k o v á, Lenka. heslo účes. In: Brouček, Stanislav a Jeřábek, Richard, eds. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Svazek 3 [Věcná část, O-Ž]*. Praha: Etnologický ústav AV ČR v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007, s. 1082–1083.
- 4 N o v á k o v á, Lenka. heslo úprava hlavy. In: Brouček, Stanislav a Jeřábek, Richard, eds. c. d., s. 1091–1092.
- 5 Chodili na vlasy. *Uprkáv kraj* 4, 1945, č. 1, s. 16.
- 6 W i n t e r, Zikmund. *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století 15. až po dobu Bělohorské bitvy*. V Praze: F. Šimáček, 1893–1894, s. 371.
- 7 V á c l a v í k, Antonín. *Luhačovské Zálesí: Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice: Musejní společnost, 1930, s. 161–162.
- 8 N o v á k o v á, Lenka. heslo úprava hlavy. In: Brouček, Stanislav a Jeřábek, Richard, eds. c. d., s. 1091–1092.
- 9 S t r á n s k á, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu*. Díl I, Čechy. Praha: J. Otto, 1949, s. 53.
- 10 K l v a ň a, Josef. O lidových krojích na moravském Slovensku. *Kroj kunovický. Český lid* 2, 1893, s. 165–170.
- 11 T a r c a l o v á, Ludmila. *Tradiční úprava hlavy II., 3 část, Úvazy tištěných šátků na Moravě*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014, s. 11. Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. III. řada, Tradiční postupy lidového odívání.
- 12 V á c l a v í k, Antonín. c. d., s. 161–162.
- 13 K ř í ž o v á, Alena a Š i m š a, Martin. Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku = Traditional folk dress in Moravia and Silesia. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2012, s. 59.
- 14 K l v a ň a, Josef. Lidové kroje na moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*. Sv. 1. Praha: Národopisná společnost československá, 1923, s. 90.
- 15 J e l í n e k, Jan Nepomuk. *Kroj Slováků-Kopaničářů na panství Světlovském roku 1833. Zvláštní otisk Časopisu moravského muzea zemského* 9, 1909, č. 1, s. 1–10.
- 16 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 117.
- 17 T a r c a l o v á, Ludmila. *Kroj na Uherskohradištsku*. Uherské Hradiště: Klub kultury v Uherském Hradišti, 2013, s. 100, 194.
- 18 F u r y o v á, Vladimíra. *Lidový kroj v Hroznové Lhotě a v Ratiškovcích*. Hodonín: Muzeum Hodonínska, 1981, s. 26; D v o r s k ý, František. *Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy. Díl II místopisu, Hradištský kraj. Čís. 59, Strážnický okres*. Brno: Musejní spolek, 1914, s. 26.
- 19 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 202.
- 20 F r o l e c, Václav. Lidový oděv v Nové Lhotě na Hornácku od 18. století. *Československá etnografie* 10, 1962, s. 339; F r o l e c, Václav. Lidový oděv. In: Frolec, Václav, Holý, Dušan a Jeřábek, Richard. *Hornácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno: Blok, 1966, s. 163; P a v l í k, Jarko. *Hrubá Vrbka*. Hrubá Vrbka: [Obec Hrubá Vrbka v nakl. Albert], 2011, s. 174.
- 21 Š i m š a, Martin. Odívání. In: Čejka, Jiří a kol. *Ratiškovice: minulostí slovácké obce*. Ratiškovice: Obec Ratiškovice, 2010, s. 607.
- 22 H e r b e n, Jan. *Brumovice*. Praha: Družstevní práce, 1946, s. 31.
- 23 Š e b e s t o v á, Augusta a A n t o š o v á, Pavla, ed. *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. Praha: Fr. Borový, 1947, s. 329.
- 24 R y b e c k á, Michaela. *Lidový oděv ve Velkých Bílovicích v minulosti a současnosti*. Bakalářská práce. Brno 2008, s. 29–30.
- 25 B a r t o š, František, ed. *Lid a národ: sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše*. Svazek druhý. Ve Velkém Meziříčí: J. F. Šašek, 1885, s. 27. Moravská bibliotéka; dílo 5.
- 26 K á ň o v á, Alena. Umělé zaplétání vlasů na Podluží. *Malovaný kraj* 41, 2005, č. 6, s. 14. M a t u s z k o v á, Jitka. Zaplétání vlasů na Podluží. *Folia ethnographica* 39, 2005, s. 137–151.

27 Bartoš, František, c. d., s. 27.

28 Esterka, F. „Růža“ na severním Podluží. *Masarykovou stopou* 2, 1948, s. 68–71.

Foto:

Ludmila Tarcalová (pokud není uvedeno jinak)

PhDr. Ludmila Tarcalová (n. 1946), etnografka, dlouholetá bývalá pracovnice Slovákého muzea v Uherském Hradišti. V jejím odborném zájmu je obřadní lidová kultura, lidový oděv a strava, především však jevy spojené s výročněobyčejným a rodinným cyklem.

Traditional Hairstyles of Single and Married Women in Moravian Slovakia

Abstract

Hair and its styling are quite visible and distinct features of everyday life as well as both important and interesting cultural phenomenon. Most of all, a hairstyle suggested the age and marital status of a person. A woman's hairstyle was tightly connected with her age and her social and professional background – single, married and single mother. Generally, a hairstyle as well as a headgear characterized a person. The difference between a single and a married woman's hairstyle was based on its different form as well as on a different headgear. The differences gradually disappeared from the end of 19th century.

Single girls had their heads uncovered, they wore two loose plaits with ribbons on their ends and with a parting between them. In the second half of 20th century the girls working in folk ensembles wore their hair styled smoothly. At present the heads of folk ensembles plait their children's hair into French plaits.

Women wore their hair smoothly styled and plaited, usually curled on their scruff. Until the half of 20th century there was a rule in Moravian Slovakia that none of the women had her head uncovered, quite often wearing a scarf even in front of their husband. In case that they wear a costume, married women cover their hair under a scarf or a headdress. A casual costume is worn by a very small number of women and there is no rule for women to cover their heads with a scarf all day long.

The aim of the study was to explain a hairstyle in general and then the hairstyles which developed in the course of time for married women, but also for single women and single mothers. These chapters are followed by the outline of basic development of hairstyle trends with subchapters describing the ways of hairstyling with the use of pads, underlays, headdresses and hairpieces, and styling the hair above a forehead.

The most important part is the one outlining the basic typology of head covering – from the oldest head covers – from hard and soft headdress to scarfs of all types. Every single head cover had its own hairstyle. Under a scarf plaits were hanging loose, while under a headdress several types of hairstyles were worn so that there was no difference between a weekday and a holiday. Hair was always plaited into one or to plaits. Two plaits were usually styled around head, one plait was curled into a chignon on a scruff. They were covered by headdresses or scarfs. One of the subchapters deals with hygiene which is closely connected with hairstyling, another one covers hairstyles in different sub-regions of Moravian Slovakia in the period of the first two thirds of 20th century.

Our study of the topic is based on vast written sources dealing with hairstyles in respective regions, sub-regions and areas of Moravian Slovakia on the break of 19th and 20th centuries till its 70s. Many materials were provided by informers, whose whole names, dates and places of births are stated.

Traditionelle Haartracht der ledigen Mädchen und verheirateten Frauen in der Mährischen Slowakei

Zusammenfassung

Die Frisur ist bis heute ein ausdrucksvolles und gut sichtbares Zeichen im Leben des Menschen, ein interessantes und wichtiges kulturelles Phänomen. Vor allem die Kopfbedeckung kündete vom Alter oder Familienstand des Einzelnen. Die Frisur einer Frau hing eng mit ihrem Alter, ihrer sozialen Stellung und Ständezugehörigkeit zusammen – ledig, verheiratet, ledige Mutter. Allgemein galt, dass Haartracht und Kopfbedeckung den Menschen charakterisierten. Die Frisur einer verheirateten Frauen und eines ledigen Mädchens unterschieden sich in Aufmachung und Form sowie in der unterschiedlichen Art der Haarbedeckung. Ab Ende des 19. Jahrhunderts verwischten sich diese Unterschiede nach und nach.

Die ledigen Mädchen trugen den Kopf unbedeckt; sie hatten zwei Hängezöpfe mit je einem Band am Ende und das Haar in der Mitte gescheitelt. Aufgrund des Tanzens in den Folkloregruppen kämmt sich die Mädchen in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts das Haar dann glatt. Heute flechten die Leiterinnen der Kinderfolkloregruppen ihren Kindern *französische* Zöpfe.

Die Frauen trugen das Haar glatt gekämmt und zu einem Zopf geflochten, der gewöhnlich im Nacken zu einem Haarknoten aufgewickelt wurde. Noch im zweiten Drittel des 20. Jahrhunderts war es in der Mährischen Slowakei die Regel, dass keine Frau barhäuptig ausging, oft nahm sie das Kopftuch auch vor ihrem eigenen Mann nicht ab. Verheiratete Frauen, wenn sie Tracht trugen, verbargen die Haartracht unter einem Kopftuch oder einer Haube. Alltagstracht zieht nur noch ein sehr geringer Anteil der Frauen an und heute ist es nicht mehr die Regel, dass die Frauen den ganzen Tag ihren Kopf mit einem Kopftuch bedecken.

Das Ziel der Studie war es, allgemein die Haartracht zu erläutern und dann den Kopfschmuck, der sich im Lauf der Zeit nicht nur bei ledigen, sondern auch bei verheirateten Frauen und ledigen Müttern entwickelte. An diese Kapitel knüpft ein Abriss der Entwicklungstendenzen des Kopfschmucks ab, mit Unterkapiteln zu den Bindearten der Haare selbst, zum Einbinden von Unterlagen, zu Hauben, zum Formen der Haare über der Stirn sowie zu Haarteilen.

Den Schwerpunkt bildet eine Abhandlung, die die grundlegende Entwicklungstypologie der Kopfbedeckung umreißt – von der ältesten Kopfbedeckung, der *šatka* (einem Tuchstreifen), über weiche und harte Hauben bis zum Kopftuch in allen Arten. Jede einzelne Kopfbedeckung besaß ihre Frisur. Unter der *šatka* trugen die Mädchen frei herabhängende Zöpfe. Unter den Hauben kämmt sich die Frauen auf mehrere Arten, doch gab es keinen Unterschied der Haartracht für Alltag und Feiertag. Die Haare flochten sie stets zu einem oder zwei Zöpfen. Zwei Zöpfe befestigten sie gewöhnlich um den Kopf; trugen sie einen Zopf, so wickelten sie ihn zu einem Haarknoten im Nacken zusammen. Darauf legten sie dann die Haube oder das Kopftuch. Zum Thema Haar und Haartracht gehört auch ihre Hygiene, die in einem Teilkapitel zusammengefasst ist, ebenso wie der Kopfschmuck in den verschiedenen Unterregionen der Mährischen Slowakei in der Zeit des ersten und zweiten Drittels des vorigen Jahrhunderts.

Beim Studium dieses Themas gingen wir von der reichen Literatur zur Haartracht und Kopfbedeckung in den einzelnen Regionen, Unterregionen oder Ortschaften in der Mährischen Slowakei von der Wende des 19. und 20. Jahrhunderts bis zu dessen zweitem Drittel aus. Zahlreiches Material gewannen wir von Zeitzeugen, die mit ganzem Namen, Geburtsjahr und der Ortschaft angegeben sind.